

eraldusid filosoofiateaduskonnast ja liideti 1992 loodud sotsiaalteaduskonnaga psühholoogia, semiootika, sotsioloogia ja žurnalistika osakonnad.” (Teatmik 1997–98: 14). 1996. aastal kolis osakond Ülikooli tänavalt Tiigi tänavale, kunagise ühiselamu heleroheliste seintega euroremonditud ruumidesse. Sealse aja ühe eredama ja mõneti ootamatu seigana meenub erikursus majandussemiootikast, mille Černov oli kutsunud pidama akadeemik Mihhail Bronšteini. Černovi enda viimaste loengute seas ülikoolis olid 1997. aasta veebruaris peetud erikursused “Interpretatsioon ja analüüs” ning “Humanitaristika mõtlemisstiilid”. Peagi pärast seda toimus lühis, katkestus, ja Igor Černovi me enam ei näinud. Osakonnajuhatajaks sai tema asemel Peeter Torop, kes asus osakonda juhatama vähem impulsiivselt, kuid mitte vähem mõjusalt. 2006. aastal liideti semiootika osakond taas filosoofiateaduskonnaga ning mõne aja pärast koliti tagasi kesklinna, seekord teisele poole peahoonet endisesse keemiahoonesse Jakobi 2.

Ja ikkagi: midagi väga südamlikku ja elusat oli selles algusaegade rabaduses ning osakonna loomise gigantses töös, millesse panustasid kõik selle liikmed eesotsas Igor Černoviga. Nii nagu on sammhaaval kinnistunud semiootika institutsionaalne eksistents, süveneb ka seda tudeerivate üliõpilaste semiootiline maailmanägemisvõime. Semiootiline vaatenurk toimib omamoodi võluprillidena, sest muudab maailma lõpmatult huvitavaks. Laenates ühe oma teismeea lemmiku Reginald Horace Blythi sõnu: semiootika “muudab mäed mägisemaks ja orud orulikumaks, ning samas: mida madalam mägi ja mida laugem org, seda parem. Hakkame tasahaaval taipama, mida oleme ilma enese teadmata alati otsinud” (Blyth 1979[1962]: 9).

Meenutusi Igor Černovist

Andres Kõnno, semiootika 1. lend 1997. aastast

1993. aasta sügis Tartus. Filosoofiateaduskond. Esimest ja viimast korda katsetasid psühholoogia, sotsiaaltöö, filosoofia ja semiootika erialad koondvastuvõttu. Igor Černovi sissejuhatus semiootikasse 1993. aasta sügisel toimus ülikooli peahoone paremtiiva suures trepp-auditooriumis. Kunagi hiljem pole ma näinud ülikoolis istekohtade puudust. Tudengid istusid treppidel, vahel ka põrandal. Sest sissejuhatust semiootikasse loeti eesti keeles üldse esimest korda – varasematel aastatel oli see olnud puhtalt vene filoloogide (ja ilmselt ka teiste venekeelsete tudengite) pärusmaa ja privileeg. Igor Černovi nägemuses pidi semiootika õpetami-

ne ja uurimine toimuma sotsiaalteaduskonnas, lähtudes sotsiaalteaduslikest paradigmatelt ja toetama erinevaid sotsiaalteaduslikke uurimisraamistikke. Tollel mälestusväärsel sügisel, kui semiootika õpetamise raskuskese oli nihkunud eestikeelsele auditooriumile filosoofiateaduskonnas, toimus ka teine märgiline sündmus: Juri Lotmani surm. See tähendab: 1993. aasta sügisest hakati rääkima Tartu–Moskva semiootikakoolkonnast retrospektiivis. Tagantjärele hinnates oli tegemist paradigmaatilise nihkega vene filoloogias väljakasvanud Tartu–Moskva semiootikakoolkonna ajaloos: Igor Černovi loengutest kasvas välja arusaam ja teadmine semiootikast kui *sotsio*semiootikast, mis on nii vahend kui distsipliin, mis mõtestab ühiskondlikke protsesse.

Semiootika esimene lend lõpetas 1997. aasta kevadel. Nende nelja aasta vältel oli meie õppekava ilmselt ainus muutumatu üksus Černovi semiootikaseminar (tõsi, selle nimetused aastate lõikes erinesid, nt ühel semestril nimetati seda “semiopraksiseks”, teine semester oli selle nimetus lihtsalt “eriseminar”, jne), milles osalesid mitte ainult meie üliõpilased, vaid osalejate ring oli palju laiem. Metoodiliselt kujutas see endast arutelu oma uurimisobjekti leidmise ja uurimisküsimuste sõnastamise üle. Tagantjärele vaadates oli selle seminari väärtuseks ennekõike arutelukultuuri kasvatamine ja arendamine. Mida see tähendab? Absoluutselt kõik meie õppejõud alates Černovist lõpetades Peeter Toropiga kandsid meieni arusaama, et ülikoolihariduse eesmärgiks on esmajärjekorras õpetada ennekõike seda, *kuidas* ühiskonnast ja kultuurist mõelda, seda teaduslikku mõtteviisi, mille tulemusena leitakse ja määratletakse tähenduslike seoste tekkimine ja nende seoste funktsioonid ühiskonnas. See tähendas teadmist, et semiootika on metatasandi harjutus, mille esimeseks ülesandeks on mudeldada tähenduse tekkimist – ükskõik milliste vahenditega (ja seejuures ei pea tingimata kirjutama, et tegemist on *semiootilise* lähenemisega). Ja alles seejärel tuli arusaam, et õppimise ja õpetamise eesmärgiks on vahendada teadmisi traditsioonist, ajaloost, paradigmat, teooriast, esteetikast ja eetikast.

Üheks toonase semiootikaosakonna iseäraseks oli 2., 3. ja 4. kursuse üliõpilaste suunamine esinema semiootikakonverentsidele ja seminaridele. Mälestamisväärsena tasub siinkohal meenutada meie oma 1995. aasta esimest semiootika suvekooli Saarläänel ning 1996. aastal järgnenud suvekooli Järvalas Vaivari rehabilitatsioonikeskuses (koht, mis räägib palju ka selle ürituse vaimsusest), samuti erinevaid Imatra suvekoole. 1990ndate semiootikud, ehk mitte niivõrd Tartus, küll aga mujal maailmas, armastasid tihti alustada juttu semiootikast tõdemusega, et “...ehkki ma ei tea misasi on semiootika, arvan ma, et...” jne. Ühel meie seminaridest võtsime teemaks ka kõnealuse väite. Miks nad nii

räägivad, mida see tähendab nn üldise semiootikaparadigma kontekstis? Černovi leebe diagnoos oli jahmatav ja oma lakoonilises sõnastuses (enam vähem) iseloomustab ehk kõige paremini nende kohtumiste vaimsust: "...neofüütidelt ei tohiks nende avastamisrõõmu ära võtta; ärge pange pahaks, las nad arvavad, et teevad midagi olulist".

1990ndate intellektuaalne õhkkond ülikoolis soodustas interdistsiplinaarsust. Niinimetatud Tulviste ülikool – nagu seda toonase rektori Peeter Tulviste järgi kutsuti – oli oluliselt rohkem *universitas* kui tänane, suhteliselt piiratumate valikutega akadeemia. Üldjuhul oli võimalik nii sotsiaalteaduskonna sees, kui lähedaste teaduskondade üliõpilastel valikaineid valida suhteliselt vabalt ja sellele erilisi kitsendusi ei seatud. Semiootika esimene õppekava kujutas endast segu Kalle Kasemaa sissejuhatusest Uude ja Vanasse Testamenti, Tarmo Kulmari usundiloost, Peeter Tulviste kultuuripsühholoogia loengutest, Henn Kääriku ja Paul Kenkmanni sotsioloogiast, Jüri Alliku ja Toomas Niidu psühholoogiast, Marju Lauristini kommunikatsiooniteooriatest, Haldur Öimu sissejuhatusest üldkeeleteadusesse – ja mis ka oluline – Wolfgang Drechsleri sissejuhatusest hermeneutikasse. Lisaks veel semiootikaosakonna enda õppejõud eesotsas Mihhail Lotmani, Silvi Salupere, Marina Grišakova, Irina Avrametsa, Jevgeni Gornõi ja Jelena Grigorjevaga, kelle pingutused olid suunatud meile Tartu–Moskva semiootikakoolkonna ajaloo ja tüvitekstide tutvustamisele. Aga mitte ainult.

Vaadates tagasi nendele umbes 30 aasta tagustele protsessidele torkab silma, et need, kes meid – lihtlabaseid bakalaureusetudengeid – toona õpetasid, olid eranditult kõik oma ala staarid. Ilmselt pädeb siinkohal juhtimisteooriast pärinev üldistus, et juhtimine ja õpetamine toimib ennekõike lähtudes isiklikust eeskujust. Tõlkes: "Kui te tahate, saate nii nagu mina, ärge jääge keskpäraseks!" Meie lennust, kes toona, 1993. aasta sügisel, seda pentsikuvõitu nelikeriala asusid õppima, on kasvanud umbes 15 doktorikraadiga teadlast, kellest enamik on ka täna ülikoolis tegevad. Lisaks mitmeid, kes ei ole tänase akadeemia liikmed, küll aga edukad enda valitud eluvaldkonnas.

Oma perekonnast ja elust Igor Černov meie – üliõpilastega – kuigi-palju ei rääkinud. Me ei teadnud, kes ta on või kust ta on tulnud. Siiski meenub üks kord, kui oli juttu meie Eesti üldistest poliitilistest protsessidest. Mainisin möödaminnes, et vaat kus jama – minu vanaisa, kes oli saanud oma küüditatud ja surnud pereliikmete varade arvelt kahjutasuks posu EVPsid, ei oska nendega midagi mõistlikku peale hakata. Igor vaatas mind mõtliku näoga ning ütles (ilmselt liialdades), et pool Narva kesklinnast kuulus tema perekonnale, aga tema küll ootab, kuni riik need EVPd nominaalhinnaga välja ostab, sest teisiti polevat

mõeldav. Nagu ikka, oli tal õigus – nii läkski. Ahjaa, minu ema mälestustes figureerib ka Igor Černovi isa Apolloni Tšernov, kes oli erialalt samuti õpetaja. Ta õpetas kunstiajalugu (ja marksismi) mitmes Tallinna kesklinna koolis, muuhulgas 2. keskkoolis, aga vist ka EKAs. Võib vist öelda, et Igor oli geneetiline pedagoog, aga las see jääb mõne teise arutelu teemaks.

Piret Vaher, semiootika 1. lend, lõpetas 1998

Astusin 1993. aastal Tartu Ülikooli kindla veendumusega, et hakkan õppima psühholoogiat. Ma ei pööranud tol hetkel suurt tähelepanu sellele, et just sel aastal moodustati psühholoogia, semiootika, filosoofia ja sotsiaaltöö tudengitest ainulaadne koondkursus. “Sissejuhatus semiootikasse” oli kõigile kohustuslik aine. Mäletan selgelt esimest loengut. See algas aruteluga. Igor Černov pöördus kohe tudengite poole ja me arutasime selle üle, mis on kultuur, ja seejärel selle üle, mis ei ole kultuur. Kui olime justkui lihtsa arutelu käigus jõudnud lõpuks binaarsete opositsioonideni (kultuur–mittekultuur), tundsin, et olen midagi väga olulist teada saanud. Võib-olla. Päris kindel ei olnud. Mäletan ka esimest eksamit Igor Černoviga. See oli suuline eksam, vestlus. Talle omaselt uuris ta kõigepealt igäihe päritolu ja seejärel küsis: “Mida te lugenud olete?” Olin lugenud Juri Lotmani “Kultuurisemiootikat”, kuid ei olnud valmis sel teemal arutlema. Vastasin, et loen ilukirjandust. Černov vastas: “Väga hea! See on minu eriala. Mis raamatut te viimati lugesite?” Sealt edasi muutus eksam ainult huvitavamaks. Semestri lõppedes otsustasin valida psühholoogia asemel oma peaaineks semiootika, ikka veel täpselt teadmata, mis mind ees ootab. Tagantjärele usun, et just Igor Černovi isiksus (mõistagi oli siin oma osa punasel pintsakul ja teatraalsetel-provokatiivsetel maneeridel) äratas minus teadmistejanu ja uudishimu semiootika vastu.

Igor Černov kui õpetaja ja juhendaja. Ta hoolitses oma tudengite eest. Ta pööras meile isiklikku tähelepanu, reageeris meie huvidele ja eeldas alati optimistlikult, et meil kõigil on sügavam huvi mingi teema vastu. Kursusetöö seminarides tulistas ta alati: “Mis teid huvitab?”, “Mida te tahate uurida?”, “Sellisel juhul peate te kohtuma selle inimesega. Öelge, et mina saatsin teid.”, “Kas te seda autorit olete lugenud?”, “Ma toon teile raamatu.” Talle oli oluline, et alustaksime kohe päris teadustööga, mitte ei esitaks referaate. Iga kursusetöö pidi olema originaalne ning seda kaitssti ja arutati kursusekaaslaste ees. Ta saatis teise ja kolmanda kursuse tudengid rahvusvahelistele konverentsidele ja suvekoolidesse. Tuleb

märkida, et sel ajal õpetati semiootikat bakalaureuse tasemel kogu maailmas vaid üksikutes ülikoolides. Pidasime põlvede värisedes ettekandeid kõrvuti magistrite ja doktoritega. Mul on soojad mälestused Soomes Imatras toimunud konverentsist. Enne minu ettekannet istus Černov minuga maha ja käis mu ettekande rida-realt läbi. Kontrollis isegi mu inglise keele hääldust. Pärast ettekannet sain temalt sooja käepigistuse. Tänu Igor Černovile oli meil võimalus kohtuda Julia Kristeva, Thomas Sebeoki ja teiste väljapaistvate humanitaarteadlastega. Ta otsis ja lõi alati oma tudengite jaoks võimalusi. Ta koostas meile “õppekavadeülese” õppekava. Ehkki parasjagu kaootiline ja metsik, oli see ikka väga erakordne ja põnev. Paraku ei õnnestunudki mul temaga pärast tema Eestist lahkumist enam kohtuda. Kahju.

Anne Õuema, töösuhete ja organisatsioonikultuuri *coach*

Sattusin loengusse “Sissejuhatus semiootikasse” minuga samas ühiselamus elava sõbranna kutsel. Piret Vaher õppis semiootikat ja oli sellest täielikus vaimustuses. Õppisin sellel ajal eripedagoogikat ja iga aine, mis pakkus suuremat ja filosoofilisemat vaadet kui praktiline pedagoogika, oli mulle sellel perioodil suureks inspiratsiooniallikaks.

Piretil oli õigus. Olin peale esimest loengut täiesti võlutud. Černovil oli karisma, sarm ja imeline oskus teha keerulised asjad lihtsaks ning põnevaks. Tulin loengutest tagasi tunde ja mõttega, et olen lõpuks leidnud selle, mida kogu aeg olen otsinud – semiootika. Viisi, kuidas kirjeldata mistahes sotsiaalset fenomeni, milles on eristatavad märk ja tähendus ning kus toimub pidev kodeerimine ja dekodeerimine. Kogu maailm avarduis minu ees plahvatuslikult, kui viisime märgi, tähenduse ja selle tõlgendamise vaate erinevatesse valdkondadesse ja kontekstidesse.

Mulle pakkus erilist huvi see, kuidas Černov käsitles kultuurinorme ja väärtusi semiootilisest aspektist sotsiaalsetes kontekstides. Černov oli õppejõuna nutikas, intensiivne ja terav. Kogu loeng oli nagu šou. Mäletan neid hetki, kui Černov küsitles suurema osa ajast meid osalejaid, et mida ühest või teisest asjast arvame. Täna kutsume seda kaasamiseks.

Auditooriumis viibijale sai üsna kiiresti selgeks, et erilist huvi pakkusid Černovile ilusad, targad ja kõrgema staatusega vanemate pojad. Kui sa nendele tingimustele ei vastanud, pidid end eraldi tõestama. Ja selles loengus me tahtsime kõik särada, sest õppejõud Černov mõjus auditooriumi ees kui superstaar.

Mind teadvustas Černov enne 1995. aasta semiootika suvekooli Saarejärvel, kui avaldasin soovi osaleda suvekoolis ettekandega.

Nägin terve suve kurja vaeva, et uurida lähemalt kultuurisemiootikat, normi ja hälvet ning panna oma mõtted kirja ettekandena, mis kandis lõpuks pealkirja “Deviation as evaluation: Semiotic aspects” (“Hälve kui hinnang: semiootilised aspektid”). Inglise keelde tõlkimine oli eraldi pingutus, sest olin siis rohkem sina peal saksa keelega. Lasin lausa ühel Cambridge’is õppinud eesti doktoril oma teksti üle vaadata.

Kui läksin Černoviga kohtuma, siis vaatas ta mulle üle prilliklaaside rangelt otsa: “Vaadake mulle silma! Kas te olete selle ise kirjutanud?” Vastasin, et jah, olen. Ta oli natuke aega vait ja ütles siis, et see asi siin on väga huvitav ja inglise keel väga hea. Tunnistasin, et mu teksti oli üle vaadanud üks hea keeleoskaja. Černov kordas: “Vanduge mulle, et see on päriselt teie kirjutatud.” Vandusin.

Peale seda olin tema jaoks justkui klubiliige. Ta pöördus loengus sageli ka minu poole ja küsis, mida mina kui hälvikute peaspetsialist arvan.

Lisaks minus tärnanud armastusele märgiteaduse ja süsteemide vastu avardas Igor ka minu arusaamist haaravast loengupidamisest.

Täna töötan organisatsioonide kui süsteemidega. Pinnapealsete lahenduste asemel paeluvad mind rohkem probleemid kui süsteemide sümptomid. Küllap on siingi Černovi ja tema kolleegide mõju tunda.

Eero Alamaa, semiootika igavene üliõpilane alates 1993. aastast

Minu side Černovi ja akadeemilise semiootikaga jäi lõpuks ikkagi episoodiks. Aga ma käisin usinasti Černovi loengutes, ma tajusin neis pinnaalust magneetilist hõõgumist, mida ta kattis oma ruuduliste pintsakutega. Arvan, et üritas varjata instinktiivselt. Hilisemas elus on pilt temast minu ette kerkinud korduvalt, eriti kui ma satun mõtlema, milliste sisemiste deemonitega peab mees võitlema, kui tema eel on käinud suurkuju, aga temale avaneb ajalooline võimalus ja vastutus midagi tähenduslikku ehitada ning kuivõrd üks inimene selles missioonis on. Mina tajusin, et tema intellektuaalne ambitsioon oli tegelikult oluliselt suurem, kui ta lõpuks välja kandis. Võib-olla oli see konflikt kahe rolli vahel – olla õpetlane või administraator; või oli see hoopis isiklik vajadus olla tõsiseltvõetav, millega suhestus tasakaalupunkti ümber vibreeriv surve tõestada väljaspoole, et semiootika ning tema tegevus väärivad selgelt markeeritud akadeemilist tegevusvälja. Minu tajus oli Igor üsna tundlik natuur, kes selles pingeväljas inimesena ära kulus ning vajas ja tarvitas toimetulekuks tuimestust. Mida selgitab ka tema “kadumine Soome”. Niisuguses vaates on ta pigem kurva kuju rüütel. Kes minu mälestustes on ikkagi talletunud inimlikult sooja ja lähedase suhtlejana, kes alati

püüdis teiste püüdlusi mõista ning neile kaasa aitas.

Bruno Mölder, vaimufilosoofia professor, filosoofia ja semiootika instituudi juhataja

1993. aastal korraldati Tartu Ülikoolis teatud erialadele ühisvastuvõtt, mida vähemalt nende erialadega pole hiljem kunagi korratud. Ühisvastuvõtt tähendas seda, et sisseastumiseksamite põhjal moodustus ühine pingerida neist, kes soovisid õppida filosoofiat, psühholoogiat, semiootikat ja sotsiaaltööd. Erialadele jagunemine toimus alles septembris. Mina tahtsin algusest peale filosoofiat õppida ja olin veidi mures, et ehk on sinna nii palju tahtjaid, et tuleb trügida. Tegelikult läks vastupidi, kõige rohkem huvilisi oli psühholoogiasse, filosoofiasse mõni üksik. Ilmselt siis saingi teadlikuks semiootika olemasolust. Õpe oli toona jagatud alam-, kesk- ja ülemastmeks, iga aste koosnes teatud hulgast kursustest. Erinevatest erialadest võis oma õpingud kokku panna astmete kaupa.

Otsustasin semiootikat nuusutada bakalaureuseõppe alamastme mahus, ehkki see jäi mul lõpuks täielikult läbimata. Esimese ülikooliaasta kevadsemestril liitusin semiootika osakonna juhataja Igor Černovi kursusega “Sissejuhatus semiootikasse”. Loengud toimusid ühes peahoone iidises auditooriumis, mis on omaette eriline paik ja mis on tänaseni üldiselt muutumatuna säilinud. Loenguruumi põrand on kaldu ning pinkideni tuleb ronida kitsast puutrepist auditooriumi tagaküljes. Pingid on puidust, nagisevad, kitsad ja istumiseks võrdlemisi ebasobivad.

Sellise auditooriumi ees tiirutas suures ruudulises pintsakus Černov, kes rääkis meile binaarsetest opositsioonidest nagu oma ja võõras, või sakraalne ja profaanne. Sellest kursusest on mulle meelde jäänud üks moment. Nimelt pidas Černov päris kursuse alguses tähendusliku pausi ning teatas, et käes on eriline hetk – see on esimene kord, kui eesti keeles kasutatakse sõna “diskursus”. Õhus oli midagi pidulikku, kui Černov selle sõna kriidiga tahvile kirjutas. See võis olla 1994. aasta veebruarikuus. Hiljem olen mõelnud, et kas see oli tõesti päris esimene kord või kõneles ta sellist juttu esmakursuslastele igal aastal. Diskursusest rääkisid semiootikud Tartus muidugi kindlasti varemgi, ent ehk tegid nad seda teistes keeltes. Ehk olime tõepoolest selle haruldase sündmuse tunnistajateks, kui eesti keeles võeti kasutusele uus termin.

Pärast seda kursust nägin Černovi sageli oma koduaknast, sest elasime Annelinnas kõrvalmajades. Mingi veidra kokkusattumuse tõttu erinevad meie lauatelefoni numbrid ainult ühe ühiku võrra ning olime sündinud samal kuupäeval, ent mõistagi eri aastatel. Sellega kokkulangevused

piirduvad. Minust ei saanud ega saa kunagi semiootika osakonna juhatajat. Küll aga on püsinud erinevus ühe ühiku võrra, nimelt juhatasin aastaid filosoofia osakonda, mis asub semiootikute kõrvalkoridoris.

Joel Vedru, semiootika üliõpilane 1990ndatel

Igor Černov oli tõesti markantne isiksus. Ma proovisin ka semiootikaosakonnas kunagi õppida. Astusin sinna 1995. aastal vabakuulajana. Sain sisse üle noatera, sest paar kohta tehti viimasel hetkel vabakuulajate jaoks juurde. Kaitseväge ma kartsin. Kuid semiootika osutus oluliselt keerulisemaks, kui olin arvanud. Tundus, et ta oli veel sisseharjutamata üksus, sest “Sissejuhatust semiootikasse” loeti alles teisel poolaastal. Kuid see selleks.

Esmane mulje Igor Černovist oli see, et suurel teaduskonna avaaktusel oli ta vist veidi joogine ja rääkis joviaalselt, nagu peaaegu alati, kus semiootikaosakond asub (tookord asus see vanas võõrkeelte filoloogia majas kolmandal korrusel. Černov tegi natuke nalja, öeldes, et see asub WC kõrval). Hiljem osakonna aktusel kirjutas ta tahvli peale oma perekonnanime ja ütles, et see on tema märk. Sealt aktuselt jäid mulle meelde veel kursuseõde Ege Ello ja minu suur hilisem autoriteet, tookordne kolmanda kursuse tudeng ja semiootikaosakonna laborant Anti Randviir, keda ma muidugi teadsin varemgi, sest olime ühes koolis käinud. Kui ennast tutvustasin, siis Černov ütleski, et näete, seal istub teie koolivend. Randviir aga märkis – vististi Andres Kõnnole, samuti tookordsele kolmanda kursuse tudengile, kui too hilinemisega kohale jõudis ja küsis, mis toimub – “Show!”

Natuke hiljem tegime kursustega tutvumisekskursiooni Valgemetsa, Ahja jõe äärde, Saesaare ja Taevaskoja lähedale, kui ma kohanimedega ei eksi, kus korraldati väike piknik lõkkega. Černov võis näidata meile Uku Masingu kunagist väikest elegantset onnikest seal lähedal, kui ma jälle ei eksi. Seal lõkke ääres rääkisime siis natuke ja jõime veini, millest Černov küll keeldus. Eks me vist seal jälle ennast tutvustasime. Sealt mäletan juba rohkemat rahvast. Ellu Ermi, Eget, Kerttu-Kaisa Kiviselga, Elin Sütistet, Kalju Kruusat, Randviiru, Kõnnot, Siim Nahkurit, kahte soomlast, kes olid tulnud Tartu Ülikooli õppima (üks neist oli eesnimega Juho). Hiljem sain muidugi tuttavaks ka teistega, kes semiootikat õppisid. Näiteks Liana Rumvolt, Hanna Väli ja ka Kiur Aarma, keda Černov kutsus superstariks. Semiootikaloengutel käisid veel Siim Vatalin, Tarmo Strenze, Kenn Konstabel, Erkki Luuk, Berk Vaher, Aare Pilv, Inga Dorofejeva, Piret Vaher, Eva Paivel, Lauri Sommer, Marek

Tamm. Mõned neist olid semiootikud, mõned käisid oma eriala kõrvalt semiootikaloenguid kuulamas. Viljar Veebelit Černov lausa kartis, nagu ta lõbusasti märkis oma loengus “Sissejuhatus kultuuriteooriasse”, ilmselt Viljari intelligentsete ja tabavate märkuste pärast.

Černov suhtus minusse hästi, ilmselt ta ei saanud aru sellest, et tema ees seisis semiootika suurim tuhajuhan. Võib-olla ma valisin eriala valesti, igatahes pidin minema TÜ psühhiaatrikliinikusse ravile, olin ravil neli kuud alates 1996. a jaanuarist, kui olid esimesed eksamid. Neile ma ei jõudnud. Elasin märtsis üle hirmsa ja huvitava psühhooši, mille jooksul, tean, et tundsin end korra ka semiootikakateedri juhataja professor Igor Černovina, mis kutsus mus esile huligaanselt lõbusa meeleolu, nagu ma kindlalt mäletan. Umbes niimoodi võinuks tunda end ehk Ostap Bender, kes oli olnud ka minu üks kirjanduse lemmik-kangelasi. Muidugi, psühhoošiga nalja polnud ja see selleks. Lihtsalt ma tundsin end hetkeks kellegi teise inimese nahas olevat, ka näiteks Juri Lotmani, kes pidi minu arvates olema väga hea inimene ka muidu. Isegi Jeesus Kristusena tundsin end jne. Ühesõnaga, see oli psühhooš.

Kuid sellest tulin ma välja ja kui ma jõudsin tagasi ülikooli, suhtus professor Černov minusse väga mõistvalt. Mind võeti vabakuulaja staatusest hoopis esimesele kursusele. See oli kevadel. Siiski ei olnud ma eksameid teinud ja pidin võtma akadeemilise puhkuse, mis säästis mind esialgu eksmatrikuleerimisest. Professor Černov kirjutas taotlusele alla. Ise ütles veel, et ma võiksin ikkagi mingit raamatut lugeda, muidu ma suren igavusse. Andis mulle tudeerimiseks raamatu “Japan-think, Ameri-think”. Rääkis veel, et ta tunneb psüühikahaigust, sest ta koer olevat seda põdenud. See oli vist huvitav nali mingis mõttes. Mu isa, füüsikadotsent, ütles, et Černovi näol on tegemist sellise inimesega, kes on hea ja kellega saab rääkida, kellelt saab abi.

Järgmisel õppeaastal läks mul muidugi veelgi raskemaks ja et ma olin kindlalt psüühikahaige, siis ei suutnud ma ka eriti välja rabeleda sellest seisust, et ma siiski õppimisvõimeline polnud. Lihtsalt käisin kõigis loengutes kohal ja kirjutasin üles, mis oskasin. Kokkuvõttes tegin ära paar-kolm ainet. Üks neist oli “Semiopraktika”, kus tundsin end sageli nagu viimane loll. Ma ei tea, kas keegi sellest aru sai. Millegipärast õeldi minu kohta, et ma olen tark poiss. Küllap see tuli sellest, et ma seal sõnagi ei lausunud. Hiljem olin ma siiski ainuke, kes üritas “Semiopraktika” vastamisele minna, kuhu Černov oli meid kutsunud. Kedagi teist ei tulnud, mina tulin ja nutsin, sest ma teadsin, et poleks osanud absoluutselt midagi vastata selles loengus õpitust. Černov kommenteeris: “Teised tahavad, aga ei tule, Joel ei taha, aga tuleb!” Tookord oli ta muidugi üsna vihane, et keegi kohale ei tulnud ja ütles, et teda on idioodiks tehtud või

midagi sellist.

Eks uuel õppeaastal olid tulnud ka uued õpilased, tuttavateks neist on jäänud Allan Proosa, Riste Keskpaik, Lennart Sundja, Paul Külmoja ja endine koolivend Tristan Priimägi.

Aga jah, mis puutub sellesse “Semiopraktikasse”, siis see tuli muidugi järgmisel aastal kevadel uuesti ja siis oli nii, et ma enam ei pääsenud. Oli häbi küll, aga õppida ma ei suutnud ja läksin ikkagi eksamile kohale ja kirjutasin mingisuguse absurdjogajutu kokku. Paraku. Hiljem küsisin professor Černovi käest, et ega selle eest vist rahuldavat hinnet ei saa. Ta luges seda mu kirjutatud lollust ja läks näost halliks ja ei öelnud midagi. Hiljem andis ta mulle lugeda mingisuguseid raamatuid, mis olid tema järgi “tekstid debiilikule”, milledest kõik peaksid aru saama. Loomulikult ei suutnud ma neisegi süveneda. Lõpuks läksin 1997. a sügisel teist korda psühhiaatriakliinikusse, kus sain invaliidsuspensionile. Jäin teist korda akadeemilisele puhkusele ja lõpuks mind eksmatrikuleeriti.

Černov oli tore. Ise ta ütles, et ta on värviline nagu kukk, käis tookord punase-musta-rohelise ruudulise pluusiga. Vahepeal jäi mulje, nagu oleks ta auditooriumi ees mingeid võitluskunste harjutanud, võttis sisse kaitsepositsiooni ja ütles, et on valmis võitlema, kui teda kutsutaks, sain aru, et kaitsevække. Jäi mulje, nagu oleks ta olnud lausa dessantvägedes nõukogude sõjaväes. Rääkis, et ta on tihti töötanud hea kohaga, saanud vitsagi, patsutades samal ajal oma tagumikku. Kord, kui ma vabakuulaja-aegadel eksisin “Kultuuritüpoloogia” loengusse, küsis ta mult, et kas praegune kultuur on dionüüsoslik või apollonlik. Vastasin, et dionüüsoslik. Nii ka arvasin. Kiur Aarma aga arvas, et nii ei saa ju küsida, et kultuur sisaldab mõlemat.

Igatahes jah, minusse suhtus professor Černov hästi, kunagi näiteks tõi mulle isiklikult selle õnnetu “Semiopraktika” kirjandusnimestiku, mida pidi lugema, ja kunagi andis mulle paarkümmend senti vist millegi paljundamiseks ja pärast tagasi ei tahtnud, jättes selle mulle jäätiserahaks, nagu ta ütles. Muidugi oli ka nii, et ta loengud tundusid mõnikord ilma saba ja sarvedeta, nagu üks mu kursuseõde tookord märkis. See võis mõnikord isegi nii olla, aga mina tundsin seda akadeemilist elu siiski halvasti ja Anti Randviir ütles hoopis, et need loengud (näiteks “Humanitaristika mõtlemisstiilid”) on lihtsad. Asi ongi selles, et mina olin ikkagi ise süüdi, et ma nendest semiootikaloengutest eriti palju aru ei saanud ja võib-olla polnud siiski nii palju lugenud ja kogenud kui teised. Eks see tegi muidugi kurvaks küll, kui lollina ma ennast seal tookord ikkagi tundsin. Aga Černov jäi minu suhtes siiski alati tolerantseks. See oli temast väga kena.

Kunagi nägin ka temast halba unenägu, siis kui olin veel vabakuulaja,

kus esinesid Vargamäe Andres ja tema. Otsekui oleks nad vaieldud ja Černov oleks olnud siis vürle rollis ja vaidluses alla jäänud ja lõpuks tahtnud end häbi pärast mustast püstolist maha lasta. Lõpuks ta seda siiski ei teinud ja teenis sellega minu tookordses unenäos ära Vargamäe Andrese põlastuse. Sellega unenägu lõppes.

Seega, on pisut vastukäivad tunded vist, nagu näha. Kuid see oli siiski nii, et hilisemas, oma elu muutvas psühhoosikogemuses tundsin ma end tõesti temana ja see oli päris tore tunne. Võib-olla minus ongi väga suur annus teda. Mulle tundus see lihtsalt tookord nii. Ma ei tea, kui sarnased me tegelikult oleme või olime, muidugi. Aga see huligaanne ja lõbus meeleolu jäi küll meelde. Ma loodan, et ma sellega kedagi ei solva. Teda ennast veel kõige vähem ehk. Või ta omakseid. Võib-olla poleks ma pidanud sellest halvast unenäost rääkima. Tegin seda terviku mõttes. Aga see uni ei loe, see oli enne seda, kui ma oma psühhoosi kogesin ja tookord muutus ka kõik. Enne seda šokki polnud ma päris isikus, pärast aga olin surmast läbi käinud ja olin.

Pärast ülikoolist väljakukkumist kuulsin, et Černov oli ka ülikoolist ära läinud. Kuulsin nagu, et ta oli kuhugi välismaale kloostrisse läinud. Millegipärast. Niisiis selliseid kuulujutte kuulsin mina ja mõtlesin, et võib-olla ta leidis seal siis õnne ja rahu ja nagu siit eelkõnelejate tekstidest lugeda võib, ilmselt leidiski. Oli õnnelik. See on väga hea.

Gleb Netchvolodov, Igor Černovi õpilane 1980ndatel

Kohtusin Igor Černoviga esimest korda, kui asusin 1984. aastal õppima Tartu Ülikoolis vene ja slaavi filoloogiat. Järgneva viie aasta jooksul kuulasin Černovi loengukursusi, viibisin koos temaga kahenädalasel folkloristika praktikal (kus muuhulgas puutusin esmakordselt kokku semiootikadiskursusega), aitasin teda raamatukogu kataloogi koostamisel ning kirjutasin tema juhendamisel oma lõputöö Puškini illustratsioonidest. Jäin Černovi lähedaseks tuttavaks kuni oma lahkumiseni Eestist 1992. aastal.

Kui asuda otsima professor Igor Černovi publikatsioone, on tulemuseks üllatus ja pettumus. Ehkki tema teekond Tartu Ülikooli filoloogia ja semiootika osakondades kestis aastakümneid, hõlmates sealhulgas kolme aastat semiootika osakonna juhatajana, ei ole tema publikatsioonid internetivõrgus praktiliselt leitavad. Pinnale kerkivad ainult mõned üksikud viited artiklitele ja õhukesele rotaprindile “Kirjandusteooria krestomaatia I” 1976. aastast.

See pilt on teravas vastuolus Igor Černovi toonase akadeemilise kuvandiga: ta oli särav teadlane, vene filoloogia kateedri andekas vilistlane, kes 1966. aastal lõpetas ülikooli vene filoloogia erialal Juri Lotmani juhendamisel valminud lõputööga “Vene kroonikakirjutaja maailmatunnetus”, ja kellel oli otsustav roll Tartu–Moskva semiootika-koolkonna tekkimisel. Ent autorina on tema olemasolu digimaastikul peaaegu jäljetu.

Filoloogiaosakonna vilistlasena olin sellest vastuolust teadlik. Kui olin lõpetamas oma doktoriväitekirja semiootikas, tekkis mul huvi koguda kokku kõik professori publikatsioonid. Selleks ajaks oli Černov lahkunud nii akadeemilisest maailmast kui ka Eestist. Tema puuduvate publikatsioonide küsimus jäigi vastuseta, kuni kümmekond aastat tagasi sattusime juhtumisi kokku Helsinki–Tallinna laeval. Pärast veerandsajandi pikkust pausi ajasime seal laeval kolm tundi juttu.

Meie varasem tutvus andis mulle julguse korraga pärida: Kus on kõik tema publikatsioonid? Miks ei olnud ta midagi kirjutanud, ja miks ta enam ei kirjuta? “Sellepärast,” vastas Černov rahulikult, “et minu eelkäijad on neid teemasid juba käsitlenud, ja palju oskuslikumalt kui mina. Põhilised asjad on minu loengutes ära öeldud. Teadus nõuab järjepidevust, mitte mööduvat inspiratsiooni. Mina olen ennast pühendanud maale ja maailma kogemisele.” Ma ei tea, kas ta üritas küsimusest kõrvale põigelda. Ja mida oleksin osanud talle kosta? Kiita tema loengupidamis- ja jutustamisoskust, tema tohutut teadmistepagasit? Seda kõike teadis ta isegi.

Tema raamatukogu oli suurem kui isegi tema mentoril JurMihhil. Kas temast oleks pidanud saama järgmine Juri Lotman? Ma ei tea. Kuid vahest polnudki küsimus selles. Kas ta ise üldse seda tahtis?

Černov valis endale teistsuguse saatuse, meenutades Vana-Rooma keiser Caesar Caius Marcus Aurelius Numerius Diocletianus Augustust, kes suri mitte keisrina, vaid Rooma lihtkodanikuna, ja keda ei maetud mausoleumi. Oma elu lõpuaastail kutsus Diocletianus kokku oma sõjaväe, nimetas ametisse uue keisri, ja tõmbus avalikust elust kõrvale, asudes elama kahekorruselisse lossi mere ääres linnas, mis tänapäeval kannab nime Split. Seal veetis ta rahus oma järelejäanud aastad, tegeldes filosoofia ja põllumajandusega. Kui mõni aeg hiljem püüdsid roomlased veenda teda tagasi võimule tulema, ta keeldus. Jahmunud inimhulk tahtis teada, miks ometi, ning Diocletianus vastas: “Ah, kui te vaid näeksite neid kapsaid, mis ma oma kätega olen kasvatanud, ei tarvitseks teil küsida.”

Selle asemel et tõusta semiootika troonile, valis Igor Černov üksinduse tee, kandes hoolt omaenda sugugi mitte ainult metafoorse kapsapõl-

lu eest. Võttes omaks candide'iliku oma aia eest hoolitsemise filosoofia, kindlustas Černov endale koa ajaloos mitte keisrina, vaid targa õpetaja ja suure isiksusena.

Černovi diskursus

Kenn Konstabel

Charles Sanders Peirce (1997[1878]) on väljendanud mõtet, et kuigi inimkonnal on hämmastav võime jääda kinni täiesti suvalistesse arvamustesse, kumab uuringute lõpul (mis ei pruugi saabuda enne inimajaloo lõppu) siiski tõde, või täpsemalt – õige arvamus, milleni mõistlike meetodite ja arutlusviiside kasutamine paratamatult lõpuks viib. Seda võiks ette kujutada pimesikumänguna labürindis: kui püüda kogu aeg edasi liikuda, seejuures meelde jättes seinad, millest läbi ei pääse, siis lõpuks jõutakse väljapääsuni – muidugi eeldusel, et väljapääs on olemas. Mulle tundub, et Igor Černov püüdis õppejõuna teha midagi, mis seostub Peirce'i mõttekäiguga: tekitada huvi uudistada mitmes suunas (ideaalis ehk lausa igas võimalikus suunas), leppides vähemalt esialgu, et tõde ei pruugi leiduda esimese (ega teise, kolmanda, ..., n-nda) nurga taga, aga kuskil ehk siiski on. See õpetamismeetod võib tunduda üsna metsik ja ebatõhus ning oligi tagantjärele vaadates üsna metsik – kuid see-cest (jällegi tagantjärele tulemusi vaadates) erakordselt tõhus.

Esimene mulje Černovist sügisel 1993: TÜ peahoone, punane pintsak, hoogsad žestid; “ma ei loe ühtegi loengut kaks korda”; etteheitev pilk, kui neiu esimesest reast katkestab teda küsimusega “Kas te kordaksite seda lauset?” (rohkem selliseid küsimusi semestri jooksul ei tulnud); tahvlile lendab tundmatu sõna: diskursus. Konspekti põhjal rekonstrueeritud mulje esimese loengu algusest: diskursuse definitsiooni kirjas ei ole, selle asemel on näited ja võrdpildid. Diskursus võimaldab eemalduda keele struktuuridest (sellele mõttele järgneb kõrvalepõige kultuuri kiirendatud arengust Eestis 1860ndatel ning millalgi Bulgaarias), diskursus on lõpmatu kõne, pidev arutlus, sõnade vool ja interaktsioon; pidev (vastandina tekstile, mis on lõplik); jutustamine ise, mitte selle tulemus. Edasi loen, et Benveniste eristas lugu (*histoire*, konspektis *story*), mis viitab faktidele ja sündmustele, diskursusest (*discours*), mis viitab arutlusele selle kohta. Diskursus on ka jutustamisel ja kirjeldamisel kasutatavate normide süsteem. Eristada võib diskursiivset praktikat (“kuidas”), diskursiivset objekti (“millest tohib või ei tohi rääkida”) ning diskursiivset strateegiat (“kuidas saab fondist raha”). Mõned aastad hiljem